

'HITLER KWAM BOVENDRIJVEN MATRIX OF DESTRUCTION'

*Interview met Hitler-kenner
Ian Kershaw*

Kleio had een interview met Ian Kershaw, schrijver van de veelgeprezen Hitler-biografie en van het onlangs verschenen eerste deel van een overzicht van de Europese geschiedenis in de twintigste eeuw: *De afdaling in de hel*. In dit boek wordt aandacht besteed aan de periode 1914-1949, waarbij Kershaw erin slaagt alle belangrijke gebeurtenissen in Europa te bespreken, inclusief die in ons land.

'OVER HET NAZISME HEEFT KERSHAW ALLES GESCHREVEN WAT HIJ WILDE.'

Sir Ian Kershaw (72) is hoogleraar moderne geschiedenis aan de University of Sheffield. Het is een niet al te grote man en wanneer hij licht, legt hij zijn handen op zijn knieën die hij vervolgens heen en weer beweegt. Zijn arbeidsethos is nog steeds groot: hij werkt steevast niet minder dan vijftig uur per week. Zijn laatste boek, het eerste van een tweeluik over de Europese geschiedenis van de twintigste eeuw tot het heden, werd in de pers zeer goed ontvangen. Kershaw is een prominent Hitler-kenner en kan als geen ander de opkomst van het nazisme beschrijven. Hij begon zijn loopbaan echter als mediëvist. Hij schreef tientallen boeken en artikelen over de middeleeuwse samenleving en over zijn mooiste *lieu de mémoire*: The Bolton Priory in Yorkshire. Hij zou waarschijnlijk nooit bij het grote publiek bekend geworden zijn als hij niet had besloten een cursus Duits te gaan doen. Het *Goethe-Institut* opende begin jaren zeventig een departement aan de Universiteit van Manchester waar Kershaw cursussen ging volgen. Aangemoedigd door een Duitse taaldocente om zijn Duits in praktijk te brengen, besloot hij ook in Duitsland zelf een talencursus te doen. Door gesprekken met Duitsers werd zijn fascinatie voor de opkomst van het nazisme aangewakkerd en verlegde hij zijn werkterrein van de middeleeuwen naar de beginjaren van de twintigste eeuw. En niet zonder succes. Inmiddels zijn tientallen boeken van zijn hand vertaald en liggen ze in boekhandels en bibliotheken over de hele wereld. Over Hitler en het nazisme heeft hij nu alles geschreven wat hij wilde schrijven; na het voltooiën van deel twee over de twintigste eeuw overweegt hij dan ook weer terug te keren naar de middeleeuwse geschiedenis.

MATRIX OF DESTRUCTION

Tijdens het gesprek maakt Kershaw duidelijk dat de massale steun voor Hitler c.s. in zijn ogen te maken heeft met de zogenaamde *matrix of destruction*. Vier factoren die invloed op elkaar hadden en die elkaar versterkten, zorgden ervoor dat er na het einde van de Eerste Wereldoorlog een Europa ontstond waarin reactionaire krachten de macht

konden grijpen. Kershaw onderscheidt vier zaken die zorgden voor een groei van het nazisme: 1) de explosie van etnisch-racistisch nationalisme; 2) de onverzoenlijke eisen van gebiedsherziening in Europa; 3) de oploeiende klassenstrijd ten tijde van de 4) lange crisis van het kapitalisme. Deze dodelijke mix kwam het hardst aan in Duitsland waar de nazi's dan ook het meest van het ontworpen Europa profiteerden. Kershaw stelt dat alleen tijdens deze korte periode van Europese maatschappelijke *breakdown* de Hitler-dictatuur mogelijk was in Duitsland. Door de *matrix van destruction* kwam Hitler bovendienrijven.

DE APPEASERS

Nadat Hitler de macht had gegrepen in 1933 stuurde hij aan op herbewapening en de herziening van de grenzen zoals afgesproken in het Verdrag van Versailles. Een sterk Duitsland werd met argusogen bekeken, zeker door Groot-Brittannië. Minister-president Neville Chamberlain, meestal omschreven als een zwak figuur, was volgens Kershaw juist de sterkste figuur in de regering in de jaren dertig. Chamberlain wilde namelijk de belangen van Groot-Brittannië verdedigen en deed dat tegen elke prijs. De Britten waren benauwd, omdat Hitler al in 1935 had verkondigd even sterk te zijn als de Engelsen. Dat bleek (achteraf) helemaal niet het geval, maar het staaltje blufpoker had wel effect. De Britten werden bang en wilden tot een vergelijk met Hitler komen. Chamberlain vloog dan ook naar München met als doel Hitlers ambities in te dammen. Hij was in München overigens zonder hulp: minister van Buitenlandse Zaken Anthony Eden ging niet mee – Chamberlain dacht hem niet nodig te hebben. Echter, de Britse premier had volgens Kershaw *'a bad card and he played it very badly'*. Door het ondertekenen van het beruchte document, dat bekrachtigde dat Hitler afzag van claims in andere gebieden in ruil voor Sudetenland, maakte Chamberlain het alleen maar erger. Hitler was namelijk niet te vertrouwen, iets wat de Engelse staatsman niet in de gaten had. Al moet gezegd worden dat ook Roosevelt het voor Chamberlain opnam: de Amerikaanse president was enthousiast ►

over het plan van Chamberlain en noemde hem zelfs 'a good man'. Achteraf gezien, meent Kershaw, is het te gemakkelijk de *appeasers* de schuld te geven voor het feit dat zij Hitlers politiek niet doorzagen.

METEN MET DE DUCE

Kershaw heeft veel geschreven over Hitler en meent dat hij de persoon en politicus Hitler 'begrijpt'. Niet op alle fronten overigens, want Kershaw gist nog steeds naar de oorsprong van Hitlers rabiante antisemitisme. 'Hitler was never on a couch', dus een conclusie trekken zonder precies te weten waar dat antisemitisme vandaan kwam, is onmogelijk. Toch verkondigde Hitler al in september 1919 dat de Joden uit Duitsland moesten worden verwijderd – een groep Joden zou namelijk het kapitalisme in de greep hebben. Van een weg naar de *Endlösung* is dan totaal nog geen sprake. Maar de discussie tussen de *intentionalisten* (zij die menen dat het van begin af aan Hitlers doel was de Joden uit te schakelen) en de *functionalisten* (zij die menen dat Hitler de uitroeiing van de Joden gebruikte om de felle nazi's onder controle te houden) legt Kershaw naast zich neer. Volgens hem werd Hitler beïnvloed door Mussolini's Mars op Rome; hij wilde zich vooral meten met de Italiaanse *Duce*. Na de mislukte staatsgreep en de gevangenschap ging Hitler zich steeds meer als leider gedragen, terwijl hij daarvoor helemaal niet in de wieg was gelegd. Zijn demagogische talent zorgde er echter voor dat *hoe* hij iets zei belangrijker was dan *wat* hij zei. Zijn politieke boodschap was namelijk niet nieuw, de manier van presenteren wel. En omdat dat in het bijzonder aansloeg bij zijn steeds groter wordende aanhang, ging Hitler steeds meer optreden als een toekomstig leider.

MATRIX OF RECOVERY

Lessen uit het verleden bieden geen garantie voor de toekomst. Toch vonden de Europese leiders dat een situatie zoals die zich voordeed voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog niet herhaald zou mogen worden. Was er na de Eerste Wereldoorlog sprake van een *matrix of destruction*, in de jaren na de oorlog ontstond er een omvangrijke en wijdverspreide vorm van samenwerking. Ook deze samenwerking is in een matrix te vangen: de *matrix of recovery*. Ten eerste is de Duitse macht vernietigd en zorgde de Sovjet-Unie ervoor dat de etnische zuivering in Oost-Europa doorgang kon vinden waardoor vele volken, *lock, stock, and barrel*, terug werden gezonden naar hun vroegere thuisland. Het vergif was uit de samenleving, want er waren meer etnisch-homogene groepen ontstaan en daardoor ook minder problemen. Ook het ontstaan van een

IJzeren Gordijn zorgde er volgens Kershaw voor dat de landen in Oost- en West-Europa zich meer op de grootmachten richtten dan op elkaar. En natuurlijk zorgde de economische groei voor een goede basis voor de democratie, iets wat na de Eerste Wereldoorlog zeker niet het geval was.

Last, but zeker not least: er bleef een gegronde angst voor een nucleaire oorlog, waardoor de landen zich wel twee keer bedachten voor ze tot actie over zouden gaan. Het gooien van de atoombomben boven Japan heeft de wereld meer veranderd dan de Tweede Wereldoorlog, is de heilige overtuiging van Kershaw. De dreiging die erdoor ontstond was voelbaar, het meest in West-Duitsland. Dat land zou, volgens velen, het speelterrein worden van de Russen en Amerikanen, met alle nucleaire gevolgen van dien. Kershaw vertelt dat zijn ouders weinig spraken over deze nucleaire dreiging – het werd een beetje doodgezwegen. Maar toen hij zelf ging studeren en in die periode de Cuba-crisis uitbrak, overwoog hij toch zijn spullen te pakken en terug te keren naar zijn ouderlijk huis om met elkaar de nucleaire aanval af te wachten en het einde der tijden samen te beleven. Ondanks deze spanningen zorgde dit, samen met de eerder genoemde zaken uit de *matrix of recovery*, voor een soort stabilisatie. De machtsblokken hielden elkaar in een houdgreep en wilden niet koste wat het kost zaken op de spits drijven.

Volgens Kershaw zal een periode van barbarij zoals die van de jaren dertig en veertig van de vorige eeuw, niet meer plaatsvinden in Europa – iets wat momenteel wel zichtbaar is in het Midden-Oosten. Een dergelijke situatie in het huidige Europa is uitgesloten, omdat we simpelweg veel beter kunnen omgaan met de moeilijkheden zoals die zich voordoen. In de jaren twintig was men daartoe niet in staat.

GERIDDERD

Kershaw is meermaals bekroond voor zijn werk, ook in Duitsland. Deze laatste onderscheiding zei hem meer dan de verheffing tot *Sir* door koningin Elizabeth. De *Sir*-titel wordt door Kershaw overigens niet gebruikt, hij gaat niet prat op het feit dat hij geridderd is. Toch moet het voor een mediëvist een bijzondere belevenis zijn geweest, de Britse koningin heeft hem namelijk geridderd zoals in de middeleeuwen gebruikelijk was: Kershaw gebukt, leunend op een knie voor de koningin en met het hoofd gebogen, waarna de koningin hem zachtjes met een zwaard op beide schouders tikte. De mediëvist Kershaw tot ridder geslagen naar aanleiding van zijn onderzoek naar de opkomst van Hitler en het nazisme. *Jolly good!* ■